

գիտէր զառաքինական ընթացս կենաց նո-
րա, նմին իրի յետ մահուան Խաչկայ գնա-
ետ ձեռնադրել Վաթուղիկոս (992 .
ՆԻԵ) :

Սա ինքն Տէր Սարգիս ունէր զմարդա-
սէր և զքաղցր բարս, և էր խոնարհ ի կեն-
ցաղաւարութեան և խոհեմ ի կառավա-
րութեան, միանգամայն ձգնազգեաց և
աղօթասէր. զի զոր ինչ կարդ պահոց և
աղօթից ունէր ի վանականութեան իւ-
րում, զնոյն պահաց անխափան և ի կա-
թուղիկոսութեան :

Եյս Հայրապետ գտեալ զնշխարս ինչ
սրբոց Հռիփսիմեանց, շինեաց եկեղեցի
յանուն նոցա առնթեր Վաթուղիկէին
Ենդոյ Ի սորա յաւուրս ծաղկեցաւ Ստե-
փաննոս Վարդապետ Տարօնեցի Եսողնիկ
կոչեցեալ պատմարան :

Ի չորրորդ ամի Վաթուղիկոսութեան
Տեառն Սարգիս, ի Գեկտ. ամսոյն եղև գետ-
նաշարժութիւն սարսափելի և տեւաց
ամիսս եօթն (995), և եղեն քանդմունք
մեծամեծք, զորմէ գրէ Եսողնիկ :

Հայտ է թէ, յայսմ շարժմանէ քայ-
քայեալ և աւերեալ է սուրբ Յարութեան
Տաճարն Սէվանու, որոյ այժմ միայն զա-
վաչաի որմունքն տեսանին, որք ունին
զնշան հնազոյն շինուածոց : Եոյնպէս և
սուրբ Պարապետի մատուռն խարխալեալ,
որ յետոյ բարեպաշտ ժողովուրդ Գե-
ղարքունեոյ գմբէթաւոր յօրինուածով
վերականգնեալ են, ըստորում նախնա-
կան յիշատակ Իշխանաց և Տեարց իւր-
եանց էր :

(Ըարոնաիւն)

ԱՅՐԻՎԱՆՔ

ԿԱՐ

Գ Ե Ր Ա Ն Ե Ն Ե Ն Վ Ա Ն Ե Ք

Հայաստանի հնազոյն և երեւելի վան-
քերէն մինն է Եյրիվանք կամ Եյրից
վանք՝ այժմ Գեղարդայ վանք կոչեցեալ :

Հանդերձ ճարտարագործ միանգամայն
ղարմանալի փորուածքներով ժայռից մէջ՝
ունի մենաստանս արժանի ուշադրութեան
պատմական կարեւոր անցքեր և կը պա-
րունակէ հետաքրքրական արձանագրու-
թիւնք՝ զորս տեղագրութեան հետ ար-
ժան կը համարիմ հաղորդել ցանկացո-
ղաց :

Հաւանական է, զի մեր երկրորդ Լու-
սաւորիչ Ս. Գլխորդ Պարթևի օրերով
շինուած է այս վանք, և զուցէ Տրդատ
թագաւոր կառուցանել տուած լինի զայս՝
հոգւոյ փրկութեան անձկանօք ի խորշս
վիմոց և ի լերինս առանձնասէր կեանք վա-
րելու եռանդ ունեցող ձգնաւորաց հա-
մար, որ շատ յարմարութիւնք և դիւ-
րութիւնք կը պարունակէ տեղը :

Գուցէ, զառաջինն՝ մի այրի մը փոքրիկ
եկեղեցի փորուած լինի, ուստի կոչուած է
Եյրիվանք կամ Եյրից վանք :

Ի հնուց հետէ գրեթէ միշտ անուանի՝
բարեհամրաւ և պայծառաշին եղած է այս
վանք. յորում Գլխորդ Լուսաւորիչ -
ինչպէս աւանդութիւն է, — Մեծն Ներսէս
Հայրապետ, Իսահակ Պարթև և Հայրապետ,
Յովհաննէս Զ. Վաթուղիկոս Գրասխանա-
կերտցի, Ստեփան Վաթուղիկոս Եղուա-
նից, Գլխորդ Ժ. Վաթուղիկոս՝ ինչպէս և
ի 1869 թուին Գեղորդ Գ. Վաթուղիկոս՝ և

այլ բարձրաստիճան Նկեղեցականք մերթ ընդ մերթ աստ բնական են թէ՛ առանձնական կենաց և մշտամուռնչ աղօթից անձկանօք, թէ՛ այցելութեամբք, թէ՛ օգափոխութեամբք, և թէ՛ բռնաւորաց ձեռքէն ազատ և ապահով մնալոյ աղաղաւ, նաև մեր թաղաւորքը և՛ իշխանքը և՛ այլ շրջակայ բնակիչք շատ անգամ հինից և անազորոյն թշնամեաց ասպատակութիւններէն և սրախողխողութիւններէն և զերութենէ՛ փախչելով իբրև յամուր բերդս ապաստանարաններ կը յօրինէին ինքեանց այս վանուց բոլորտիքը. և արգարև են այնպիսի այրեր՝ խորշեր և պատսպարաններ, որք ամենևին անմերձենալի են թըշնամեաց, և այնպիսի անառիկ դիրքեր ունին, որ ի պաշարման անգամ՝ սուտ պաշար ունենալ բաւական է՝ պաշարող թըշնամեաց յուսահատութիւն պատուել և ի բաց հեռացուցանել զնոսա: Աոցա ումանց վերայ դիտարաններ ևս եղած են, և ինչ էս յաւանդութեանց ցանկացայլսել, որոց վերայ դէպտ կարգապահութեամբ սպասելով՝ շուրջանակի կը դիտեն հեռաւոր վայրերը և ծանապարհները, որպէս զի թշնամեաց մի խումբ երևելով՝ իսկոյն ձայն տան և բնակիչք հաւաքուին ու պատրաստութիւն ի նոսին:

Ներքեմն Հայրապետք մեր, և մերթ հոյակապ իշխանք առանձինն հոգեռանդ սէր և խնամք տածած են վանուցս վերայ, որով հետզհետէ այլ և այլ վիմափոր և հիւսուածոյ եկեղեցեօք և մատուռներով պայծառացած է, և այլ և այլ կարևոր շինութեամբք զարդարուն հանդիսացած: Ի՞նչ և մեր Հայրենեաց՝ Հայաստանի բազմադէտ և դառն անցից մասնակցելէ զուրկ

մնացած չէ, և ոչ սակաւ անգամ ամայացած, բայց և այնպէս միշտ հարազատ պաշտպաններով կրկին նորոգուած և շքեղացած և երևելի և արդիւնաւոր ուխտատեղի եղած է:

Եյս մենաստան զառաջինն աւերեցաւ և կողոպտեցաւ. Ասր ոստիկանի զօրքերէն յամին 923:

Վերջին աւերումը վերանորոգեցաւ 1834 թուին՝ հրամանաւ Յովհաննէս Բ Աթոռիկոսին Արքեպեոսի ի ձեռն Յովհաննէս շուշտակ վարդապետի:

Ներքեմն աստ պահուած է Ս. Գեղարդն Փրկչին, ուստի և ի յետին ժամանակս առաջին Եյրէմէն՝ անունը փոխուելով Գեղարդայ Էմէն կոչել սովորութիւն եղած է:

Ըստ ուսումնական մասին՝ Հայ դրականութեան փառք տալոյ և անուանի հանդիսանալոյ արժանի յիշատակք չեղեին այս վանուցս անցելոց մէջ՝ ինչպէս զԺբաղդաբար և ի ներկայս Գուգէ ի հնումն ունեցած լինի մի վարժարան Միաբանից համար, բայց կոժուարանամբ՝ կամ լաւ ևս ասելով՝ չեմք կարող գտանել ուսեալ և արդիւնաւոր մի պտուղ յառաջացած՝ բաց ի Եյրիվանեցի Մխիթար Վարդապետէն, որ ԺԳ դարու մէջ ծաղկեցաւ և էր միաբան Եյրիվանից, բայց հաստատ չգիտեմք՝ թէ ճշգրտութեամբ միայն պիտի բաւականանայ *):

(*) Այժմ Աթոռիկոսը մի վարժապետ կարգեց, որ մերձակայ Աղթնա գեղ քահանայի և այլ աղքատեաց որդիք կը կարդան՝ տիւ և գիշեր մնալով անդ. և այս տարի նիւթերը կը պատրաստուին, յառաջակայ տարին մի վարժարան շինել տալոյ համար անդ:

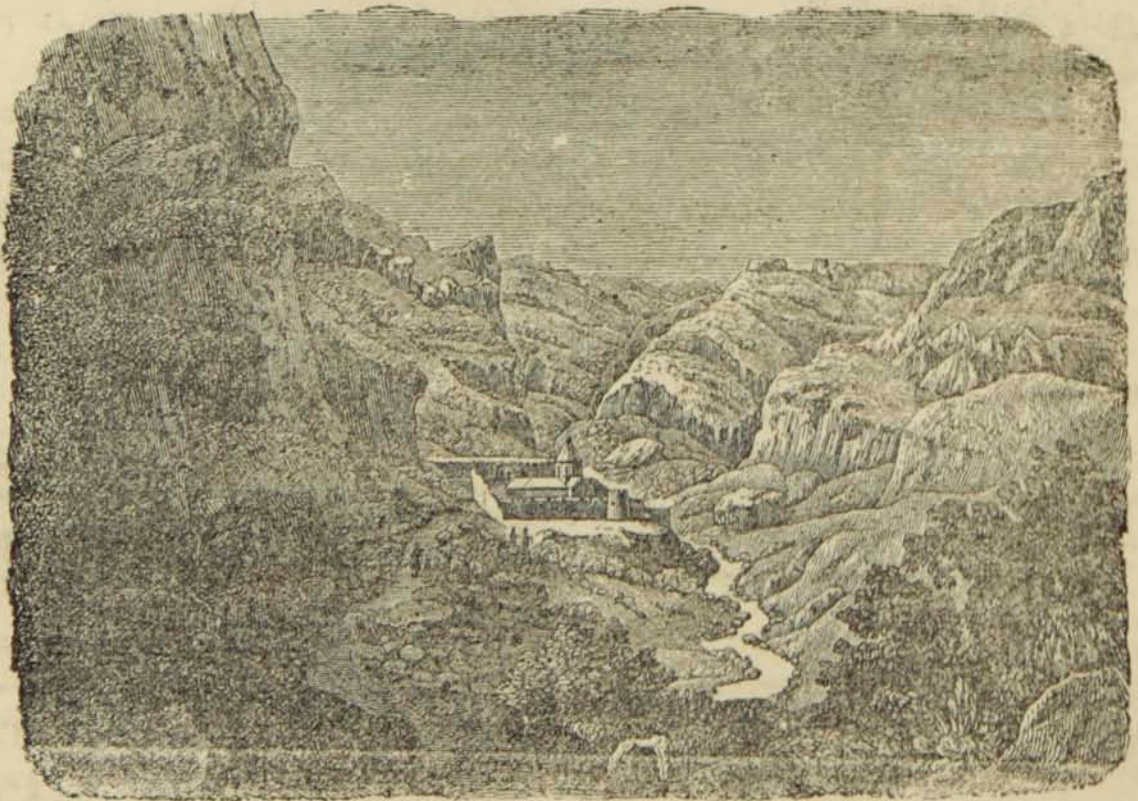
Տ Ե Ղ Ը Գ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԸՅՐԻՎԱՆՈՒՑ

ԵՒ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԳՆ

Առաջին գաւառին մէջ մերձ ի սահմանս
Վեղարքունոյ՝ իբր մի և կէս ժամ՝ Վառ-
նոյ հիւսիս. արևելեան կողմէն հեռու՝

Վեղայ անցաւախտ լերին արևմտեան
ստորոտը, ինչպէս կերևի պատկերիս մէջ,
Վառնոյ ձորոյն գրեթէ սկսուած տեղը,

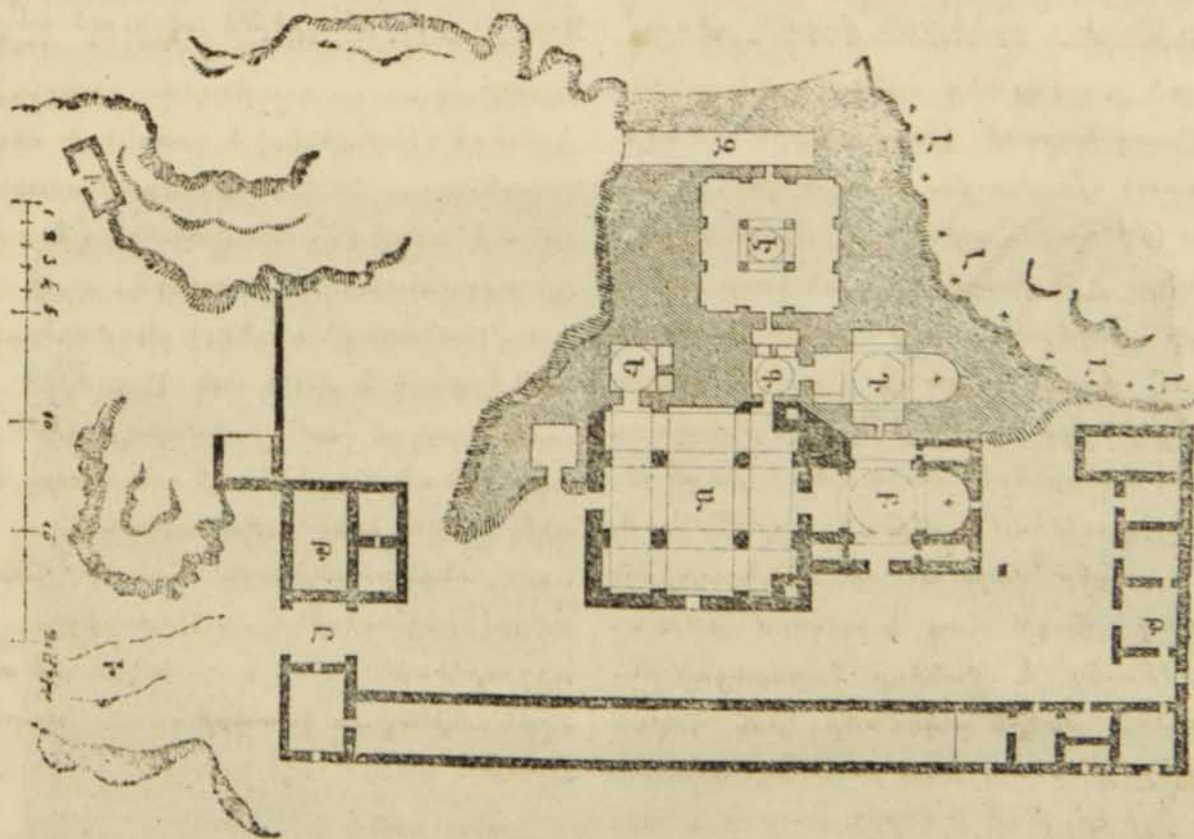
Վեղարգայ վանք

ահագին լեռամբ ու բլուրներով շրջա-
պատեալ է Ելլիվանքը, որոյ արտաքին
հարաւ. պարսպէն իբր 4—6 քայլ իրացեայ
զառնթափ ի լեռանց և ի բլրոց իջանելով
և կարկաչելով կը սահի և կանցնի գետակն
Վառնոյ:

Պարիսպը քառակուսի ձևակերպու-
թիւն ունի. որոյ արևմտեան կողմը փոքր
ինչ ի շեղ սրացած՝ մենաստանիս դէպ ի
մէջ բաշացած բարձր ու սեպացած մեծ
վիմին կից է: Հիւսիսային որմը վիմուա
բարձր առապարի վերայ հաստատուած է.

իսկ միւսները ցածուն են: Արկու գուռունի վանքս, մեծն ընդ հարաւ սեպացած վիմին մերձ արեւմտեան կողմն՝ լայն ու խաչաղարդ, և միւսն անձուկ՝ ի գետակն ելանելոյ արեւելեան կողմը:

Արեւելեան պարսպին ի ներքոյ, ինչպէս կերեւի տեղագծիս մէջ, կան մատանատուն, սենեակք ծառայից, և այլ հարկաւոր իրաց պահարանք. նոյն պարսպին դէպ ի հարաւ ծայրէն սկսած՝ հարաւա-

Տեղագիծ Վեղարդայ

յին պարսպին վերայ՝ վանահօր և միաբանից և ուխտաւորաց սենեակք, լուացարան, հացարան, թոնիր, կթարան և ին. իսկ արեւմտեան պարսպին հիւսիսային անկիւնէն սկսեալ դէպ ի ներքս են ախոռներ, և այլ դարանք:

Աօթն եկեղեցիք կան մենաստանիս մէջ, որ հիասքանչ յօրինուածովք շինուած են. զորս հասարակօրէն Էօթն եկեղեցի կոչելու սովորութիւն եղած է, և միանգա-

մայն 40 մատուռ ու պատարագելոյ խորան ունի:

Ի վանուց ի ներքս մտանելով՝ ընդառաջ կը գայ բոլորովին կոփածոյ քարերով հիւստուած և կառուցուած մեծ եկեղեցին, ուր սովորաբար կը կատարուի ժամերգութիւն, որ և բաժանեալ է ի ժամատուն և ի Տաճար: Տաճարն առանց սեանց բարձրացած է սրածայր կաթողիկէով: Չորս անկեանց մէջ կը բն-

նայարկ աւանդատուններ կամ աղօթատու-
ներ կան սիւններով զարդարուած: Երե-
ւելեան անկեանց՝ այսինքն Եւադ խորանին
(սեղանին) երկու կողմը գտնուած աւանդա-
տանց վերնատուններուն դռները սեղանոյ
վերայ են. իսկ դիմացի՝ այս է՝ արեւմտեան
դրան երկու կողմանց անկեանց մատուանց
վերնայարկաց կը մտանուի ընդ որմն հիւ-
սուած քարեայ նեղ սանդուղքներով*):

Եւադ խորանի կիսակամարին (ի ներ-
քուստ) հիւսիսային պատին վերայ ինչ-
պէս և ի հարաւայինն կան արձանագրու-
թիւնք: Հիւսիսայինը՝ տասն կտոր մեծ և
փոքր քարերու վերայ՝ տասն և երկու
տողով փորագրուած է: Առաջին տողին
նայելով՝ իբր 4 մատնաչափ՝ երկայնու-
թեան եղերքներէն տաշուած է գուցէ վե-
րանորոգութեան առիթով, որով՝ նա և
շատ տեղեր մաշուած ու անյայտացած
լինելով՝ հազիւ հազ և բաղում՝ դժուա-
րութեամբք և ջանիւք կարողացայ ըն-
թեռնուլ ստորեւ տպուածը: Իսկ հարա-
ւայինը հինգ տող բայց բաւական դիւրըն-
թեռնել էր, թէև ի վերջոյ պակաս ունէր,
որ ևս գուցէ կտրուած լինի ի վերանորո-
գութեանն:

(*) Յորս ի հնումն իշխանազունք կամ իշխա-
նուհիք Հայաստանի կաղօթէին, և երբեմն այնպի-
սի տեղեր յատկապէս շինել կը տային իշխանք
մեր և իշխանուհիք, և ուրիշ ազգի ազգի ընծա-
յարերութեամբք և կտակներով ուխտք և դա-
շինք կը կրէին վանօրէից հետ և կը հաստատէին,
որպէս զի երեւելի և նշանաւոր տաղաւարաց և
այլ տօն աւուրց մէջ յատուկ Ս. Պատարագներ
և պաշտօնք մատուցանեն վասն փրկութեան հո-
գոց իւրեանց կենդանեաց և նշնցելոց: Եւ այսպիսի
մատուռներ և աղօթատուններ Հայաստանի մի
քանի անուանի վանօրէից ինչպէս Հատիճոյ՝ Յով-
հանավանուց ևն. մէջ կան:

Եւ հաւաստի հիւսիսայինը:

“Ընորհիւն Եստուծոյ եւ Պառչ իշ-
խան() որդի Վասակայ յազգէ Հաղբա-
կայ() զանձայգին արարի ի տերանց աշ-
խարհիս սուրբ ուխտս Եւրի վանս լե-
ւրամբ և դաշտաւ և ամենայն կազմու-
թեամբ որ կայր ի սմա և ահա
սեպոյ ոսկի և արծաթ ի խաչ և պահա-
ւանի իկ ուռվարք և քշոցս() և
շինեցի եկեղեցիս() և կանդնեցի սուրբ
նշանացս ի գերեզմանացտունն
իննձ և ազգի իմոյ յաւիտեան() և ետու
ի սպասաւորութիւն սրբոցս . . . ի հա
լալ Պանձայգին գեղն() զՈղջարերդ()
զԵրզնայ և ժՈՒ սպ: Եւ յԵ եթէ դք
յիմ յազգէ կամ յաւտարաց զիմ ոս-
կով գնած հայրենիքս ի այս սրբոցս հա-
նել ջանայ զինչ և իցէ պատժա
զիմ անդարձ ապրիլդ արձանի հանել
յեցի() այնպիսին . . . Եստուծոյ . . .
յրդութեանն Խ . . . ի տա-
րին անխափան կատարի . . . պարոնի
Պոռ . . . , *):

Հարաւայինն է:

“Կամուն Եստուծոյ եւ Հասան որդի
Վաղթանկայ թոռն մեծի Սմբատայ թա-
ղաւորադին Միսրանեցաք սուրբ ուխտիս
և ետու պատուական Եւետարան . . .
և տաւանական() և սպասաւորք սորա խոս-
տացան ի տարւոջն ժաւր պատարագ
Չատկին, Ե ինձ, Պիմ մաւրն՝ Եանա-

(*) Սոցն արձանագրութեան ներքեւ մի կարգ
շարուած հինգ կտոր քարից վերայ կրկին արձա-
նագրութիւն կը նշմարուէր, որոյ թէպէտ սկզբնա-
ւորութեան մի քանի բառեր կը դիտուէին, բայց
շատերը այնքան մաշուած և քերուած էին բոլո-
րովին, զի անհնար եղաւ վերծանել:

յ, յին, Ի Ռուզուքանայ կենակցի իմոյ (.)
 յոր խափանէ (.) ՅԺՐ. Հայրապետաց
 յնդովեա . . . :

Երապետաց հարաւային սրտին վերայ
 հարաւային դրան կամարին արեւմտեան կող-
 մը արձանագրուած է հետեւեալը ինն թիւ
 երկայնութեամբ և երկու և կէս լայնու-
 թեամբ գրեթէ հինգ տողով :

Ի թագազնոյն և աշխարհակալ Եթա-
 րակ և Իւանէի և արեւան հարազատի
 իւրոյ տիեզերակալին Օւա . . . ադ Սարգ-
 սի ամիր սպասաւարին և որդւոյ նորին
 Եւագին և Շահնշահի (.) որ էառ ի
 Սայենով և Սայծանով մինչ ի . . .
 ի յԵկանայ և մինչ ի Վախճուան և ան-
 տի մինչ ի Սամնառիան . . . յ . . . աւդ-
 նութեամբն (.) և ապա եկի ի սուրբ
 յուխտս ի յԵ. յ . . . եկեղեցիքս և զսուրբ
 յքրս (.) և անոշ թուեցաւ յիմ անուն
 յարարի զիմ յիշատակաւ վերագրեցի և
 իւտ . . . Իւրդ . . . ադն սուրբ Սաթողի-
 կէիս լուսացու (.) և ոք որ հակառակի
 յիս (.) սեւրես դայ և յերից սուրբ
 յժողովոյն նդովեալ . . . ՅԵՅ. ամէն *) :

Նոյն դրան կամարին ձևին պատշաճ
 ծաղկեայ շրջանակին վրայի պատուհա-
 նին զլուսը գտնուած քարին վերայ քան-
 դակուած է մի առիւծ, որ մի ցուլի վե-
 րայ ելած է և իբր զլսի կողմէն կամի պա-
 տառել զայն :

Դրան վերայ արձանագրեալ է, որ բա-
 ւական դժուարութեամբ հետեւեալը հա-

ղիւ քաղուած է, թէ և կրկին ոչ առանց
 սխալանաց, և ի տեղիս տեղիս բառերը ան-
 հասկանալի են :

Սամաւն Եստուծոյ եւ Սողոմոնի թա-
 յայից զչէլիթղեկի աղբէն թափութաւ և
 յնորոգեցի զՍաթողեկէս յիշարակ ինձ և
 թաղային երկ Սաւթեանին և տմուսնին
 իմոյ Վարէջանէն և որդոյն իմոյ Սաւփա-
 նսն եղբարցն իմոյ Օւլին և Օւաւա-
 պին ամուսնուն իմոյ զնաքնորդ թա-
 յային և հանգուցելուն ի Վրէպոս Գա-
 պին նութեկն թշ սուրբ Վեղարդն (.) և
 իւտու զիւրժ նորհնազգիւն :

Թվ. ՌՆՂ.

գրահան :

Սորա ներքե՝ կամարին կտրութեամբ
 քանդակուած է :

Սամաւն Եստուծոյ եւ Տիթորս միա-
 րանեցայ սուրբ ուխտիս (.) ետու Ն. Վհ.
 իստատացան Եւ աւր ժամ :

Սերոյիշեալ պատուհանին ներքե վեր-
 ջին վերանորոգութեան թուականը կայ
 Միքայէլ վարդապետի անուամբ, որ բաւա-
 կան արդիւնաւոր եղած է այս վանուցս
 համար ըստ նիւթականին :

Շնորհիւ ամենազօրին Եստուծոյ եր-
 րորդ անգամ նորոգեցան տանիքն Եյրի
 վանիցս սուրբ Վեղարդայ հանդերձ երկո-
 քումը գմբէթիւք, տրոք Լուսաւորչեան
 Հայոց ժողովրդականաց և բաղմաջան
 Սահապետութեամբ Սահահորն Միքայէլ
 վարդապետի Չարոեանց Տփխիսեցւոյ,
 որեւ գնեաց յօգուտ վանիցս . . .
 . . . զՎոդա զիւղն ընդ միոյ ջար-
 յայի Ի թիւ. ՌՅԵ. յամի Տեառն
 1855 :

(Մնացեալն է յետագայս)

(*) Եւս արձանագրութեան քարերը կերեի
 թէ վերանորոգութեան առիթներով խախտուած
 են, որ չորս տողից ի վերջաւորութեան տառեր կը
 պակասին. նաեւ մէջէմէջ մի քանիքը անվերձանկի
 կը գտնուէին :